

DE BRABANTSE LEEUW

Maandblad van de Sectie voor Geslacht-, Naam- en Wapenkunde van het Prov. Gen. van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, onder redactie van: Mr. J. P. W. A. Smit, oud-rijksarchivaris in Noord-Brabant, oud-inspecteur van de Gemeente- en Waterschapsarchieven in Noord-Brabant J. P. H. Goossens; Jhr. Mr. Dr. B. de Roy van Zuidewijn; Mr. G. Berkelmans; Drs. L. G. van Dijk; redactie-secretaris: J. H. G. J. van Heeswijk, Maasbandijk 30, Kerkdriel.

Abonnementsgeld f 15,— (buitenland f 16,—) per jaar te storten op postrekening 2069583 t.n.v. de Penningmeester van de Brabantse Leeuw, Maasbandijk 30, Kerkdriel.

JAARGANG 20

— No. 11 en 12 —

NOV. DEC. 1971

DE HOORNS VAN HORNE

door F. J. van Ettro

Als in RIETSTAP's Handboek der Wapenkunde ¹⁾ de sprekende wapens behandeld worden, de wapens dus, waarvan de wapenfiguur op een of andere wijze verband houdt of hield met de naam van de wapenvoerder, dan wordt als eerste van een reeks duidelijke voorbeelden het wapen van Horne of Hoorne genoemd. De drie rode hoorns met zilveren beslag op veld van goud hebben het dan ook ver gebracht!

Het wapen van de heren, sinds 1450 graven van Horne ²⁾ is een van de kwartieren van het provinciewapen van Nederlands Limburg. Bovendien is het één van de kwartieren van het wapen van de provincie Luik, dat zelf is afgeleid van het wapen van de Prins-bisschoppen van Luik, die, totdat hun gebied door de Fransen werd veroverd, bij hun vele titels ook die van graaf van Loon en graaf van Horne voerden, dus tot 1794.

Dat het wapen met de drie hoorns geen uitsluitend Limburgse aangelegenheid is, blijkt uit een onlangs verschenen studie getiteld „De Heren van Cranendonk en Eindhoven ± 1200-1460” door Drs. T. Klaversma te Eindhoven ³⁾.

1) Blz. 16 van de vierde, door C. PAMA omgewerkte uitgaaf (1961).

2) Winkler Prins Encyclopaedie 8de druk deel 10 blz. 815.

3) Uitgave vanwege de heemkundige studievereniging „Kempenland”, Eindhoven (1969).

Deze studie bevat zoveel gegevens over Cranendonk, Horne en Altena en over de geschiedenis van het hertogdom Brabant, dat zij de aandacht verdient van iedereen, die belang stelt in de geschiedenis van de Lage Landen.

Om te beginnen heeft de heer Klaversma sterke aanwijzingen gevonden, dat de eerste Horne's, waarvan ook de Cranendonck's afstammen, afkomstig waren van de streek aan de Duitse Benedenrijn. De veelvuldig voorkomende voornaam Engelbert, behalve bij de gravenhuizen van Mark en Berg vrij zeldzaam, geeft steun aan zijn vermoeden, dat er eerder verwantschap was tussen Mark⁺Berg en Horne, dan tussen Horne's en de graven van Loon, welke laatsten een groot gedeelte van de huidige Belgische provincie Limburg als hun gebied konden beschouwen.

„Mocht dit zo zijn”, zo zegt de schrijver over die verwantschap „dan is de vroeger nogal gangbare opvatting - berustend op een valse oorkonde - als zouden de Horne's een zijtak zijn van het gravenhuis van Loon, onhoudbaar”.

Maar dan blijft er ook niets meer over van het verhaal, dat de drie rode hoorns op veld van goud van het wapen van Horne een breuk zouden zijn van het gedwarsbalkte Loonse wapen van goud en rood van 10 stukken'). Het sterfjaar 1134, dat voor Dirk van Loon, de zogenaamde eerste heer van Horne wordt genoemd'), geeft trouwens ook al te denken; er waren toen immers nog geen erfelijke wapens, laat staan breuken.

Hoogstens kan men stellen, dat de *kleuren* van het wapen van Horne zijn afgeleid van die van Loon en deze weer van die van Luik vanwege het leenverband! Een vergelijkbaar geval is dat van de heren van Altena. Die voerden oorspronkelijk in goud twee rechtopgeplaatste van elkaar afgewende zalmen van rood, dezelfde kleuren dus als die het leeuwe-wapen van hun leenheer de graaf van Holland vertoont. Gelijkheid van wapenkleuren alléén mag niet als breuk beschouwd worden.

De heer Klaversma vermeldt ook, dat sommige leden van het geslacht Horne en sommige Cranendonck's de drie hoorns *omgewend* voerden. Hierin behoeft men ook al geen breuk te zien. In de middeleeuwen zag men er wél nauwlettend op toe, dat dierenfiguren op wapenschilden naar heraldisch rechts werden gewend, maar het heeft vrij lang geduurd, voordat men

4) Emile Gevaert: „l'Héraldique, son esprit, son langage et ses applications” blz. 197, onder verwijzing naar Jean-Baptist Christijn: „Jurisprudentia Heroica (1668). Eveneens in C. Pama: „Heraldiek” (1958) blz. 34.

Fig. 6 Heren, later graven van HORNE : In goud drie hoorns van rood, beslagen van zilver. De gemeente Horn voert thans hetzelfde wapenschild.

De afbeeldingen 6-7-8 en 9 zijn ontleend aan het boek „Armorial des Princes du Sang Royal de Hainaut et de Brabant” door Prince Edouard De Block (1900). De afbeeldingen 1 t/m 3 aan „HERALDIEK” door Drs. J. A. de Boo (1967).: De clichés zijn welwillend in bruikleen gegeven door de Redactie van het maandblad „De Nederlandsche Leeuw”. De afbeeldingen 1 t.m. 5 staan op bladzijde 170 !

hieraan belang ging hechten bij levenloze voorwerpen⁵⁾. Ook tegenwoordig kan men hoorns in hun verschillende vormen tegen komen, zowel met opening heraldisch rechts als omgewend. Men behoeft er daarom geen belang aan te hechten, dat het oudste zegel (*NIET* : wapen, zoals de heer Klaversma zegt) van Eindhoven behalve 'n leeuw drie omgewende hoorns te zien geeft, terwijl zowel op het oude wapen van Eindhoven van 1817 (goud en blauw) als op het huidige stadswapen van 1923 (rood en zilver) de hoorns met de opening heraldisch rechts zijn afgebeeld.

In zijn 4 dikke delen tellende „Sceaux Armoriés des Pays Bas et des Pays Avoisinants” (1898-1903) heeft Th. de Raadt o.a. tientallen wapens beschreven van de Horne's en de met hen verwante geslachten Cranendonk, Perwijs, Bruheze en Goor : De wapens met omgewende hoorns mogen dan in de minderheid zijn, zij zijn lang niet zeldzaam ! En ook bij andere geslachten komen in het werk van Th. de Raadt hoorns omgewend en in de „moderne” stand door elkaar voor⁶⁾.

Jouffroy d'Eschavannes beeldt in fig. 2 op blz. 151 van zijn boek „Traité complet du Blason” (1880) een omgewende hoorn zonder snoer af en noemt die „huchet” = petit cor de chasse ; il ne doit pas avoir d'attache”.

Victor Bouton verdeelt in zijn „Nouveau Traité du Blason” (1863) de „cors de chasse” in „trompes” en „huchets”.

In Engelse boeken noemt men de hoorn „buglehorn”, „gesnoerd” heet „stringed” en hij wordt meestal omgewend getekend. In Duitse boeken noemt men zowel de gesnoerde als de ongesnoerde „huchet” meestal „Jagdhorn” en nooit „Posthorn”.

De jachthoorns uit het wapen van de Prinsen van Oranje-Nassau worden altijd gesnoerd afgebeeld en hebben in ons land, voordat er boeken over gemeentewapens verschenen, een veel grotere bekendheid verworven, dan de ongesnoerde hoorns van Horne, die ook nogal eens „jachthoorns” werden genoemd. Men wilde in het wapen van Horne zelfs een aanwijzing zien, dat de heren van Horne recht hadden op de erfelijke titel van Opperjagermeester van het Duitse Rijk. Bewijzen van dit recht van de Horne's schijnen niet te vinden te zijn ; een titel op een grafplaat kan moeilijk als bewijs gelden ! De Raadt vermeldt

5) Ook b.v. kromstaven van bisschoppen en abten ziet men in beide standen.

6) Zie bij Th. de Raadt bijvoorbeeld de afbeeldingen 147, 149, 898, 979, 1113 en ook 172, deze laatste van een Goor.

Fig. 7 BRUHEZE : In zwart drie hoorns van zilver,
beslagen van goud.

De uitwendige versieringen van de wapenschilden mogen een rol gespeeld hebben bij toernooien en optochten, op het slagveld waren zij volstrekt ongeschikt. Helm, kroon en helmteken zijn altijd sterk onderhevig geweest aan de smaak en zelfs aan de luim van de drager, menig ridder liet herhaaldelijk een heel anders gevormd helmteken aanbrengen. Het is niet uitgesloten, dat bepaalde gemeenschappelijke trekken van de wapenversieringen van de afbeeldingen 6 t.m. 10 hun bestaan te danken hebben aan het initiatief van „onze” wapentekenaar.....

op blz. 66 van deel I een aantal wapens, die afgeleid zijn van bepaalde functies ; hij noemt daarbij de Horne's niet, kennelijk heeft hij het wapen van de heren van Horne *niet* als voorbeeld gezien.

Bij de Nederlandse benaming van de hoorns in hun verschillende vormen is nogal wat verwarring ontstaan. J. B. Rietstap gaf in 1884 in het frans de tweede druk uit van zijn „Armorial Général”. Op planche VI vindt men drie verschillende hoorns :

- Afb. 7. Huchet : de ongesnoerde hoorn. (b.v. Horne)
Afb. 8. Cor de chasse : dezelfde hoorn, echter met snoer. (b.v. Oranje)
Afb. 6. Grêlier : 'n ongesnoerde hoorn met één winding.

Jhr. J. L. M. Graafland gaf in 1932 in zijn „Heraldische Encyclopedie” de drie hoorns in kwestie dezelfde franse namen en vertaalde deze als volgt :

- Huchet = Cor de chasse sans lien (fig. 327 A) = jachthoorn (zonder snoer).
- Cor de chasse (fig. 157) = jachthoorn (met snoer !)
- Grêlier (blz. 28) = hoorn. Deze afbeelding geeft alle reden liever te spreken van waldhoorn of zelfs van posthoorn. De *posthoorn* wordt noch door Rietstap, noch door Graafland genoemd ! Mr. L. Ph. C. van den Bergh, Archivaris van het Rijk spreekt in 1878 nog alleen maar van horens⁷⁾.

Tegen het einde van de vorige eeuw schijnt iemand het nodig te hebben gevonden de „huchets”, dus de ongesnoerde (jacht-) hoorns van Horne te gaan aanduiden als p o s t h o r n⁸⁾. Werden de „huchets” voordien in de beschrijvingen van de gemeentewapens door de Hoge Raad van Adel bijna steeds kort en duidelijk „hoorns” genoemd, te beginnen met de gemeenten Neer en Horn in 1896 worden zij geblazoeneerd als posthoorn en bijna bij alle latere beschrijvingen van gemeentewapens, waarop de Hoorns van Horne voorkomen, spreekt men per abuis van posthoorns⁸⁾, o.a. bij de gemeenten Beegden (1948)

7) Beschrijving der vroegere Nederlandsche Gemeentezegels (1878) zie b.v. Eindhoven, Woensel, Weert, Nederweert.

8) Zowel in de tweede druk (1875) als in de vierde, door C. Pama omgewerkte uitgaaf van RIETSTAP's Handboek der Wapenkunde wordt, veel te positief, gezegd, dat de jachthoorn altijd een snoer heeft en de posthoorn niet. Men zou daar vrede mee kunnen hebben, als hier „posthoorn” vervangen mocht worden door „huchet”.

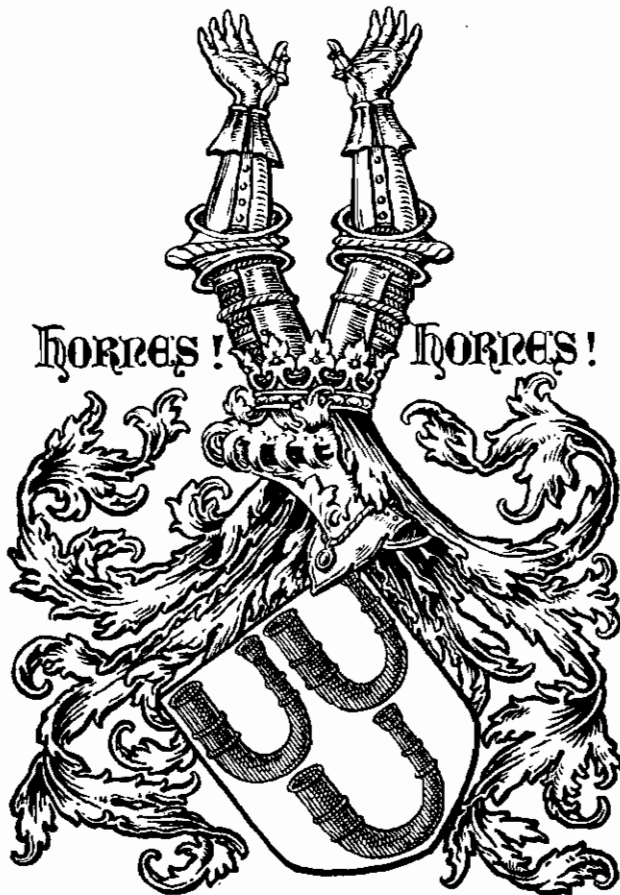

Fig. 8 Kranendonk : In zilver drie hoorns van rood.
De gemeente Eindhoven heeft een gedeeld wapenschild met in II
in rood drie hoorns van zilver paalsgewijze ; dit is Kranendonk
in tegengestelde kleuren.

Eindhoven (1923) Haelen (1950) Hunsel (1952) en Waalre (1942).

Ook in België ⁹⁾ is men de namen gaan verwisselen. De gemeenten Loker (1898) en Kasteelbrakel (1923) hebben de ongesnoerde hoorns van Horne in hun wapen, maar in nederlandse wapenbeschrijvingen worden zij ten onrechte posthoorns genoemd. Bij Krombeke (1910) en Beveren-bij-Veurne spreekt men van jachthoorns en de wapentekeningen laten dientengevolge gesnoerde jachthoorns zien. Dezelfde gesnoerde jachthoorns treft men aan bij Perwijs (Perwez, 1845) en in het wapen van de provincie Luik (1837) ; men noemt ze respectievelijk posthoorn en hoorn ¹⁰⁾.

In alle zes gevallen zijn de hoorns afgeleid van het wapen van Horne.

Ook Mr. Dr. J. P. W. A. Smit ¹¹⁾ vermeldt het onderscheid tussen de „Cor-de-chasse” = „jachthoorn, die aan een snoer zou kunnen gehangen worden” en de „huchet” = volgens de heraldische taal posthoorn”. Maar hij geeft voor de „huchet” de voorkeur aan het woord banhoorn. Daarnaast ziet hij er een fluitje in om de honden tijdens de jacht terug te roepen....

De eerste postdienst kwam pas in 1516 tot stand. Francesco de Tassis, een Italiaans edelman, van wie het vorstelijk geslacht *Thurn und Taxis* afstamt, verwierf in dat jaar van keizer Maximiliaan het monopolie van het brievenvervoer in het gehele Duitse Keizerrijk, o.m. op voorwaarde, dat hij een geregelde postdienst zou onderhouden tussen Wenen en Brussel ¹²⁾.

De heren van Horne voerden in hun wapen reeds in 1245 drie „huchets” (hoorns, ook wel jachthoorns-zonder-snoer ¹³⁾).

Men kende toen nog geen organisatie, die zich bezig hield met post vervoer. Het is dus duidelijk een vergissing om de Hornse „Huchet” (fig. 1) posthoorn te noemen. Aangezien de met een snoer versierde gelijkvormige hoorn (fig 2) kortweg jachthoorn wordt genoemd ¹⁴⁾ kan men niet beter doen, dan, in navolging

9) Zie voor de Belgische gemeentewapens het prachtige boek dat Gemeentekrediet van België in 1955 liet verzorgen door Max SERVAIS : Wapenboek van de Provinciën en Gemeenten van België.

10) W. J. Baron d'Ablaing van Giessenburg beeldt in zijn boek : Nederlandsche Gemeentewapens (1862) het provinciewapen van Luik af met in het vijfde kwartier drie ongesnoerde hoorns, de echte hoorns van Horne. Het tegenwoordig gebruikelijke gesnoerde model is dus fout !

11) De Brabantsche Beelden en Teekens van Recht'' (1957) blz. 137-138 + voetnoot 3.

12) Winkler Prins Encyclopaedie 6de druk XV/579.

13) Drs. T. Klaversma : De Heren van Cranendonk en Eindhoven ± 1200-1460 (1969) blz. 14.

14) Oranje-Nassau ; gemeente Dinteloord e.a.

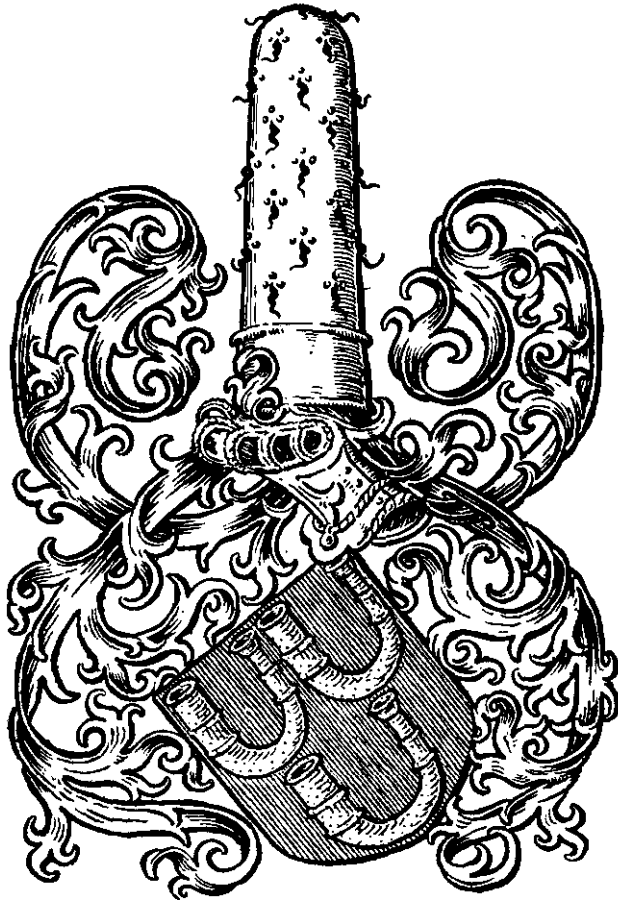

Fig. 9 PERWEZ (PERWIJS)

Het eerste huis van Perwijs voerde in rood een dwarsbalk van zilver, blaoen, dat vervolgens werd aangenomen door de graven van Vianden. Door huwelijk kwamen zowel het graafschap Vianden als het wapenschild van rood, beladen met een dwarsbalk van zilver, aan de graven van Nassau. In het wapen van Willem van Oranje herkent men in het derde kwartier het graafschap Vianden.

Het tweede huis van Perwijs, een jongere linie van de heren van Horne, voerde in rood drie hoorns van goud, zie fig. 9. Niettemin voert thans de gemeente Perwijs in goud drie jachthoorns van rood, beslagen en gesnoerd van zilver, overtopt door een barensteel van blauw; over alles een vrijkwartier van rood, dat beladen is met dertien penningen van zilver.

van de wapenbeschrijvingen van de Hoge Raad van Adel van vóór 1896, de „huchet” van Horne (fig. 1) kortweg hoorn te noemen; óók in de beschrijvingen van de gemeentewapens van ná 1896....

Wapens met een echte posthoorn (fig. 3, 4 en 5) zijn vrij zeldzaam. De echte posthoorn komt men tegen op bijzondere vlaggen, die in verscheidene staten door de postdienst¹⁵⁾ worden gebruikt, o.a. om voor schepen, die post vervoeren, voorrang te verkrijgen bij de loodsdiensten.

De postvlaggen van zowel West-Duitsland als van Oost-Duitsland vertonen een hoorn volgens figuur 4, een kennelijk metalen hoorn met 'n winding in het midden en versierd met koorden. Op de Deense postvlag heeft de posthoorn nagenoeg dezelfde vorm. Op de postvlaggen van Zweden en van Finland heeft de posthoorn eveneens 'n winding in het midden, doch geen koorden of andere versiering (fig. 5).

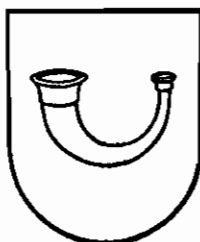

Fig. 1 Hoorn (Fr. Huchet)

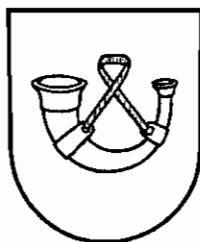

Fig. 2 Jachthoorn
(Fr. Cor de Chasse)

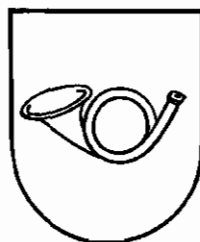

Fig. 3 Waldhoorn
(Fr. Grêlier) eigenlijk eerder
een posthoorn.

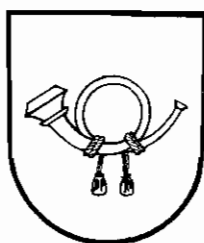

Fig. 4 Gesnoerde
posthoorn op de Duitse
postvlag.

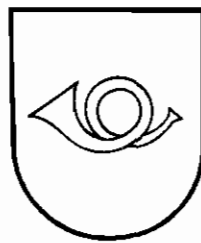

Fig. 5 Ongesnoerde
posthoorn op de Zweedse
postvlag.

15) Preben Kannik : Vlaggen, Standaarden en Wapens (z.i.).

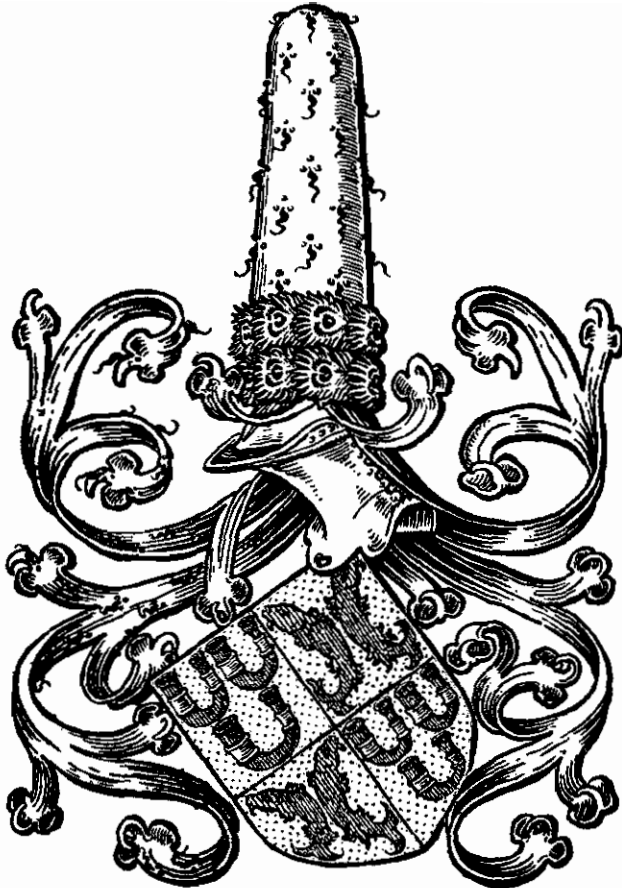

Fig. 10 ALTENA: Gevierendeeld: 1 en 4 in goud drie hoorns van rood, beslagen van zilver (Horne) 2 en 3: in goud twee rechtopgeplaatste en van elkaar afgewende zalmen van rood¹⁸⁾.

De rode leeuw in het veld van zilver, de rechterhelft van het Eindhovense wapen, is van huis uit de Brabantse leeuw. Zoals talrijke andere stads- en streekwapens in het gebied, in grove trekken begrensd door Moezel, Rijn/Oude Rijn en Schelde, dat in de Middeleeuwen Neder-Lotharingen werd genoemd, is dus het wapen van Eindhoven rood-wit. In deze kleuren komt het reeds voor op de wapenkaart van Brabant, die Zangrius in 1600 vervaardigde ter ere van de Aartshertogen Albert en Isabella.

18) Zalmen in deze „stand“ vindt men terug in vele gemeentwapens in het Land van Altena en omgeving.

Het behoeft geen verwondering te wekken, dat de schrijvers ¹⁶⁾ van Nederlandse heraldische woordenboeken het voorbeeld van de Hoge Raad van Adel zijn gaan volgen bij de benaming posthoorn voor de „huchet”. Maar in Duitse, Franse en Engelse boeken zal men tevergeefs zoeken naar een posthoorn, die er uitziet als een „huchet”.

De Hornes en de aan hen verwante geslachten hebben hun sprekende wapenfiguur achtergelaten niet alleen in Limburg en Brabant, maar ook in België en ten zuiden van de Belgisch-Franse grens. De oudste linie Horne is in 1540 met graaf Jan II uitgestorven ¹⁷⁾.

De heren van Gaasbeek, een jongere linie van Horne, slaagden er toen niet in hun aanspraken op het graafschap Horne erkend te krijgen. Wel werden zij graven van Houtkercke, (thans in Noord-Frankrijk) en als gevolg daarvan kan men de hoorns van Horne tegen komen in Frans-Vlaanderen; zònder snoer in het wapen van St. Sylvestre-Cappel, mèt snoer bij Houtkercke, Oudezeele, Merris en Hardifort.

Prachtige wapentekeningen met de echte hoorns van Horne komen voor in het curieuze en nogal zeldzame boek van Prince Edouard De Block: „Armorial des Princes du Sang Royal de Hainaut et de Brabant” (1900). De schrijver wil hierin zijn afstamming aantonen van de graven van Loon, van wie hij ook nog de Hornes veronderstelde af te stammen. De wapenafbeeldingen zijn het waard onder ogen te worden gebracht van een bredere hopenlijk geïnteresseerde lezerskring.

16) J. C. P. W. A. Steenkamp: „Heraldisch Vademecum” (1939/1941). H. W. M. J. Kits Nieuwenkamp: „Encyclopedie van de Heraldiek” (1961 Drs. J. A. de Boo: „Heraldiek” (1967). C. Pama: „Heraldiek en Genealogie” (1969), waarin de afbeeldingen van Steenkamp grotendeels zijn overgenomen.

17) De Graaf van Hoorne, die samen met de Graaf van Egmont in 1568 slachtoffer werd van Alva, was een stiefzoon van Jan II, dus geen geboren Horne, maar een Montmorency.